

Shaxnoza SHARIPOVA,
Qarshi davlat universiteti
Fakultetlararo ingliz tili kafedrasida o'qituvchisi

Qarshi D.U .f.f.d. G. Tojiyeva taqrizi asosida

GRADUALLIK HODISASINING INGLIZ TILSHUNOSLARI TOMONIDAN O'RGANILISHI

Annotatsiya

Ushbu maqolada ingliz tilshunoslari tomonidan graduallik hodisasini o'rganish eng muhim vazifa sifatida qabul qilingan, shuningdek, ushbu maqola ingliz tilshunosligida graduonimiyani o'rganishga, graduonimiyaning tilning turli darajalarida namoyon bo'lishini o'rganishga, shuningdek, tilshunoslikdagi daraja so'zining ma'nosini oydinlashtirish orqali tilshunoslikdagi graduallik hodisasini tahlil qilishga bag'ishlangan. Me'yor yoki muayyan holatga nisbatan daraja belgisining ortishi yoki kamayishi, sifatning miqdoriy o'zgarish ekanligi, uning inson ongida yuzaga kelishi va tilda ifodalanishi kabi ma'lumotlar ushbu maqolada o'z aksini topgan.

Kalit so'zlar: Graduallik, sinonimiya, antonimiya, graduonimik qator, dinamik urg'u, fonetik, morfologik, leksik usul.

THE STUDY OF THE GRADUAL PHENOMENON BY ENGLISH LINGUISTS

Annotation

In this article the study of the phenomenon of graduality by English linguists is taken as the most important as well as this article is devoted to the study of graduonymy in English linguistics, as well as the study of the manifestation of graduonymy at different levels of language, as well as the analysis of the phenomenon of graduality in linguistics by clarifying the meaning of the word degree in linguistics. Information such as the increase or decrease of a degree sign relative to a norm or a particular situation, the fact that quality is a quantitative change, and that it occurs in the human mind and is expressed in language are reflected in this article.

Key words: Graduality, synonymy, antonymy, graduonymic series, dynamic stress, phonetic, morphological, lexical method.

ИССЛЕДОВАНИЕ ФЕНОМЕНА ПОСТЕПЕННОСТИ АНГЛИЙСКИМИ ЛИНГВИСТАМИ

Аннотация

В данной статье изучение феномена градуальности английскими лингвистами рассматривается как наиболее важное так же как данная статья посвящена изучению градуонимии в языкознании, а также изучению проявления градуонимии на разных уровнях языка, а также анализу явления градуонимии в языкознании путем уточнения значения слова степень в языкознании. В статье отражены такие сведения, как повышение или понижение знака степени относительно нормы или конкретной ситуации, то, что качество есть количественное изменение, что оно происходит в сознании человека и выражается в языке.

Ключевые слова: градуальность, синонимия, антонимия, градуонимический ряд, динамическое ударение, фонетический, морфологический, лексический прием.

Kirish Graduallik hodisasini aniqlashda belgi, (hodisa) miqdorning ma'lum bir yo'nalishida ozayishi yoki ko'payishi bosh mezon hisoblanadi.

“Darajalanish leksema va frazemalarning semantik qurilishiga xos bo'lib, bunda mustaqil sememalar tarkibida bir belgining ozlik yoki ko'plik holatlarini aks ettiruvchi umumiy semalar mavjud bo'ladi” [14-90]. Shu fikrlar asosida har bir tilda graduallik hodisasi mavjud degan xulosa kelib chiqadi. Quyida biz Hind-evropa tillarining german oilasiga mansub ingliz tilida graduallik hodisasini ko'rib chiqamiz. Tilshunoslik sohasida graduallik hodisasi umum miqyosda 60-70-yillargacha semantik munosabatlar tarkibida o'rganilgan bo'lib, semantik munosabatlar orasidan graduallik hodisasining alohida ajratib olib o'rganilganligini kuzatmaymiz. Bu bilan graduallik hodisasi ingliz tilida o'rganilmagan degan xulosaga kelib bo'lmaydi. Faqatgina, bu hodisa ozlik va ko'plik holatlarini aks ettiruvchi sinonimlar sifatida, ba'zi hollarda tur sifatida tadqiq etilib, lug'atlarga kiritilgan. Ingliz olimlarining bu sohada qilgan ishlarini ko'rib chiqish natijasida shu narsa ma'lum bo'ldiki, graduallik hodisasiga yaqin bo'lgan bir qancha hodisa va tushunchalar mavjud bo'lib, har bir olim bu hodisaga turli nuqtai nazardan yondashgan. Ular sirasiga quyidagilarni kiritishimiz mumkin: D.Bolinjer, D.A.Kruz, E.Sepir, Sh.Balli, A.V.Kunin va boshqalar. Quyida shularning ba'zi birlarini batafsil ko'rib chiqamiz. Ingliz tilshunosligida graduallik muammosi masalalari ilk bora 1972-yilda yozilgan “Degree words” nomli D.Bolinjer ishlarida kuzatilgan.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. D.Bolinjerning fikriga ko'ra, graduallik yoki intensifikatsiya hodisalarini sifatlar, ravishlar, otlar va fe'llar bilan bog'lab o'rganish kerak. Shunda ham sifatlar daraja ma'nosini butunlay ifodalay olmaydi [48- 7].

D.Bolinjerning fikriga ko'ra, nutq parlamentar yoki parlamentar emas bo'ladi, lekin hech qachon ko'proq parlamentar yoki kamroq parlamentar bo'lmaydi.

The same is true when concerts are symphonic, styles are Parisian, and charts are astronomical.

Eng oxirgi sifat *astronomical* - 'huge' – 'ulkan' ma'nosini ifodalaydi va ma'noni kuchaytiriyapti.

The most astronomical budget in history – tarixdagi eng katta, ulkan byudjet. Bu misolda ham shunday hol kuzatilmoqda.

Uning fikriga ko'ra, agar sifatlar izchil ravishda ma'no kuchaytiruvchi bo'lmasa, ehtimol, boshqa leksik yoki "miqdor" kategoriyalari ma'no kuchaytirmaydiganlar bo'lmaydi. Olim o'z kitobida ko'pchilik fe'l va otlarning muntazam ma'no kuchaytirishini ko'rsatadi, shuningdek, leksik birliklar, yoki bo'lingan komponentlar, 4 ta katta kategoriyalar (sifat, ravish, ot va fe'l) izidan boradi degan g'oyani ilgari suradi. Sifat va ravishlar bilan bog'lanishlar allaqachon ko'p tadqiq etilganligi bois, asosan, otlar va fe'llarni o'z ichiga qamrab oladigan ma'lumotlar beriladi.

Ravishlarning ma'no kuchaytirishi va sifatlarning ma'no kuchaytirishi o'rtasidagi yaqinlik *such as* harakat nominalari bilan o'xshashlik, intensifikator sifatida foydalanilib, nominal uchun emas balki oz miqdorda o'zgarishni o'z ichiga oladi.

Walking so slow = such slow walking ;

Talking so pleasantly = such pleasant talking;

Speaking out so angrily = such angry speaking out;

Eating candy so eagerly = such eager candy –eating(of candy).

So bilan sifatlar va fe'llar, *such* bilan esa otlar qo'llanilishi bir xil leksik figuralar tipidagi 3 ta kategoriyalarni hosil qiladi:

I wish he wouldn't bungle so;

I wish he weren't so bungling;

I wish he weren't such a bungler.

You make it sound so much fun!

You make it sound so much amusement.

Tadqiqot metodologiyasi. D.Bolinjer *degree words* ning o'rganilishi shaxsiy ichki qiziqishga qaraganda muhimroq deya aytib o'tgan. Lekin boshqa tomondan qaralganda, u struktura bilan kurashda bo'ladi, shuni aytish kerakki, ular o'zi bilan o'zi kurashda. struktura konfliktning yechimi emas, *degree words* o'rganish zavqli kashfiyot va musobaqaki, unda hamma yerda ham kelavermaydi, ularning tabiati o'zgaruvchidir. Ularning asosiy ma'nosi so'zlovchining urg'u berishi, urg'u berishning tezligi bilan qiziqmaydi va o'rin almashtirish zarur[48-27].

Bu *taboo* (taqiq) so'zlarining yumshatilishiga o'xshash- "drunk" (ichgan odam) uchun "privy" ularning o'rni doimiy ravishda almashtirilib turiladi; lekin *taboo* lar taqqoslaganda oddiy, siz bir so'zni o'sha vaqtning o'zida o'rnini o'zgartirasiz, eng yomoni bir qancha mukammal sinonimlardan ko'prog'i hech qachon bo'lmaydi.

Intensifikatsiya *more* va *most* larni o'z ichiga olgan ko'p morfemalarni va qiyoslanayotgan suffikslar haqiqatda funksional elementlarni qamrab oladi.

Misol sifatida *spiffed, sizzled, tipsy, outhouse, backhouse, bathroom, powder room* ga o'xshash sifatlar va otlar olinadi, ular grammatikaning yuragiga yaqin deya hisoblanadi.

Agar funksional so'zlar bor bo'lsa, *very* ulardan biridir. 15- asrdan buyon uning zamonaviy ma'nolari ochilmagan edi, *very* ham *full* va *right* ga o'xshab tugatilmagan va yaqinda *pretty, awful (ly), terribly, terrifically* va boshqa shunga o'xshash so'zlarning hodisasi haqida eslatib o'tilmagan. D.Bolinjer o'zining "Degree words" nomli kitobida, *degree words* degan terminni ishlatib, uni graduallik hodisasiga aynan sifatida keltirib o'tgan. Olimning fikricha *degree words*, ya'ni, daraja so'zlari sistema sifatidagi tilning o'ziga xos tasviriga qarshi choradir. U sistema, lekin, yashash uchun kurash, har bir lahzada o'zini biroz o'zgartirishga ega bo'lgan kuchdir[48-14].

Tahlil va natijalar. Intensivlikni o'rganishga doir bir qancha ishlar amalga oshirilgan bo'lib, D.Bolinjer Kirchnerning ishini a'lo darajada deb hisoblaydi. Kirchner sifatlarining ma'nosini kuchaytirishga xizmat qiladigan son- sanoqsiz *simile* larni keltiradi. Ular quyidagilar:

Hungry as a bear, mad as a hatter, clean as a whistle, strong as an ox, tough as steel, hard as nails, weak as water, old as the hills, wide as a door, big as saucers, high as Haman, hot as hell, black as night, white as snow, green as gras, sharp as a razor, sick as a dog, blind as a bat, deaf as apost, soft as butter, nit as apin, happy as a lark, crafty as a fox, slow as molasses in January, thin as a rail, warm as toast, snug as a bug in a rug, sound as a dollar.

D.Bolinjer "*well*" so'zining ulkan tafsiloti, uning ma'no kuchaytiradigan va ma'no kuchaytirmaydigan foydalanishlari, darajaning me'yor, natijaviy holat, fikrning cheklanganlik qonuni, o'lchovning va boshqalarning qayergadir borishiga to'g'ri keladigan tushuntirishning talab qilinadigan ko'p qismlarini bashorat qilolmasligini ta'kidlaydi[48-28].

Sifatlarda ma'no kuchaytirish leksik ma'no kuchaytiruvchilarning ma'qul ko'rinishida namoyon bo'ladi.

..... <i>Very hot</i>	<i>well able</i>
<i>Highly intelligent</i>	<i>too green</i>
<i>So beautiful</i>	<i>less important</i>
<i>Overly cautious</i>	<i>particularly interesting</i>
<i>Pretty tall</i>	<i>terribly anxious</i>
<i>Deathly ill</i>	<i>awfully new</i>
	<i>Dashedly good</i>

Na'muna sifatida keltirilgan sifatlar an'anaviy terminlardan biri: *hotter, more intelligent, taller* va boshqalar qiyosiy olingan.

Ular parlamentar, simfonik(ulkan) va shunga o'xshash tushunchalari bilan bir-biridan farq qiladi.

Sifatlarining 2 sinfi *degree* va *nondegree* bir-biridan farq qiladi. Masalan: *nondegree adjectives*, ya'ni, darajalanmaydigan sifatlar *de-accented* (urg'u olmagan) "empty-bo'sh" ot da sodir bo'ladi[48-19].

That dispute raises a parliamentary question.

That dispute raises an unpleasant question.

Nondegree adjectives, ya'ni, darajalanmaydigan sifatlar "*be*" ning kesim sifatida mavjud bo'lishida qiyinchiliklarga uchraydi.

The debate was parliamentary (more normally: it was a parliamentary debate).

"Describe your debate." – "It was parliamentary."

"Describe your debate." – "It was acrimonious."

"*Be*" *Degree adjectives* bilan xuddi to'g'ri fe'l, lekin, *nondegree adjectives* bilan esa, ya'ni, to'ldiruvchi bo'lib keladi.

Shuningdek, D. A.Kruz ham bu masalani tadqiq etishda jonbozlik ko'rsatgan olimlardan hisoblanadi. D.A.Kruznung fikricha, o'lchovni, darajani, martabani bildiruvchi so'zlar, o'z navbatida, ikki turga bo'linadi: cheksiz davom etuvchi va alohida darajaga egalikni ko'rsatuvchi leksemalar bo'lib, ularni hosil qilishda hech qanday ma'no kuchaytiruvchi ham, qo'shimchalar ham qo'shilmadan, o'zaro bir-biridan darajasi bilan farqlanuvchi, bitta sohaga, tushunchaga doir so'zlar[50- 52] ekanligini ta'kidlaydi. Demak D. A.Kruz ta'kidlagan "*rank terms*" atamasi graduallik so'ziga aynan bo'la oladi. Shuningdek, olim "*rank terms*" "*degree terms*" dan nimasi bilan farq qiladi degan savolga martaba, yuqoriga qarab ketuvchi ma'nolarni aks ettirgan ushbu qator daraja qatoridan shunisi bilan farq qiladiki, unda ketma-ketlikni buzmasdan biridan ikkinchisiga o'tishi kerak, va qat'iy tartibda joylashadi, ammo daraja qatori bir-biridan kamdan ko'pga qarab ketish tartibida joylashtirilgan, xolos degan izoh bilan javob beradi.

Darajalanadi deyilishiga sabab, D.A. Kruznung tushuntirishicha, ularni bir-biridan farqini o'lchov birliklari orqali ajratish mumkin. Shu o'rinda haroratning pasayib yoki ko'tarilib borishini ifodalaydigan leksemalar, masofani bildiruvchi leksemalar misol tariqasida keltiriladi. Olimning fikricha, *degree terms* - ya'ni daraja so'zlari darajalanmaydi deyishiga sabab, ushbu keltirilgan misol orqali o'z isbotini topishini ta'kidlaydi, ya'ni *mound, hillock, hill, mountain – tepalik, adir, kichik tog', baland tog'* tarzida tarjima qilish mumkin, ingliz tilida aniqlovchisiz berilgan hamda muallifning fikricha yuqoridagi misollardagi har

birining ma'lum bir o'lchovi bo'lmagani uchun ular oldidan kichik, pastroq, baland, bahaybat tepalik degan aniqlovchilar qo'yilishi kerak deb ta'kidlaydi va bu kabi qatorlarni *degree terms* deb ataydi. Shu o'rinda olim yuqorida berilgan qatorlar katta yoki kichiklikni o'zida mujassamlashtirmagan bo'lsa-da, ma'nosidan anglashilgan juda kichik va bahaybat so'zlari har ikki qutbda joylashishi ularning o'lchov darajasining pastdan yuqoriga qarab ketishini ko'rsatishi asosiy ekanligini muhim deb hisoblaydi. Demak, ushbu qoida graduallik hodisasi bilan aynan ustma-ust tushmoqda.

Charles E. Osgood "*The Nature and Measurement of Meaning*" maqolasini *Psychological Bulletin* da ancha oldin chop etilgan bo'lib, unda, asosan, daraja so'zlariga o'xshash so'zlar ma'noviy munosabatlari, ularning o'lchovi xususida [61- 49] so'z yuritiladi.

Xulosa va takliflar. Ushbu maqolada graduallik mazmunidagi birliklarning matnda miqyosida qo'llanilishi ko'rib chiqildi. Matn til sintaktik sathining oliy darajadagi birligi bo'lib, gaplar ketma-ketligining bog'lanishlilik asosida og'zaki va yozma shaklda yuzaga keladigan struktural, semantik va kommunikativ jihatdan yaxlit bir butunlik bo'lgani bois, ushbu bo'limni yuqoridagi bo'limning mantiqiy davomidir. Tahlil natijasida, graduallik mazmunidagi birliklarning matn miqyosida ham ko'plab uchratish mumkinligiga amin bo'lindi. Matn aniq gaplardan tashkil topgan, mazmunan birlashgan tilning eng katta birligi hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. Bolinger D. Degree words. –Paris:Lions, 1972.
2. Cruse D.A. Lexical semantics. Cambridge University Press, 1986. P. 196
3. Webster's New Dictionary of synonyms. U.S.A. 1973.
4. Бозоров О. Ўзбек тилида даражаланиш: фил. фан. докт. ...автореферат. – Т., 1997.
5. Джумабаева Дж. Ўзбек ва инглиз тилларида градуонимия (монография). –Т: Мумтоз сўз,2014.
6. Ҳақимов М.Ўзбек илмий матнининг синтагматик ва парадигматик хусусиятлари. Фил.фан.номз...дисс. автореф. - Toshkent, 1993, 7-b.
7. Easy Stories, Canada 2011; E S
8. J.K.Rowling. "Harry Potter and the philosopher's stone" Bloomsbury: 2004. (JRHP)